BOQUVCHISINI YO‘QOTGANLIK PENSIYASINI TAYINLASH SHARTLARI VA HUQUQIY ASOSLARI

Qodirova E’zoza Baxodirovna
Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti
e-mail: kadirovaezoza0104@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasini tayinlashning huquqiy-me’yoriy asoslari, shartlari va tartibi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Pensiya ta’minoti tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan ushbu pensiya turi oilaning tirikchiligini ta’minlagan shaxsni yo‘qotib qo‘ygan fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilganligi sababli, uni tayinlash shartlarini to‘liq va aniq belgilash alohida ahamiyat kasb etadi. Maqolada pensiya ta’minotiga oid amaldagi qonunchilik normalari, xalqaro tajriba va sud-huquq amaliyoti taqqosiy usulda o‘rganiladi.*

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasini tayinlash mexanizmida bir qator muammolar va huquqiy bo‘shliqlar mavjud bo‘lib, ular mazkur nafaqa turidan foydalanuvchi fuqarolar manfaatlarini to‘liq ta’minlamaslikka olib keladi. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi hamda qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *boquvchi, pensiya, ijtimoiy ta’minot, nafaqa, yo‘qotganlik, huquqiy asoslar, tayinlash shartlari, mehnatga layoqatsiz a’zolar.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng ijtimoiy ta’minot sohasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Fuqarolarning pensiya huquqlarini kafolatlash va ijtimoiy himoyani kuchaytirishga qaratilgan ushbu islohotlar doirasida boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi ham qayta shakllantirilib, takomillashtirildi. Boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi — bu oilaning asosiy tirikchilik manbai bo‘lib xizmat qilgan shaxsning vafot etishi yoki uni boquvchi sifatida tan olish huquqiga ta’sir qiluvchi boshqa holatlar yuzaga kelganda, oilaning mehnatga layoqatsiz a’zolariga davlat tomonidan beriladigan muntazam pul to‘lovi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

1. Boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasining huquqiy tabiati

Boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasining huquqiy tabiati uning funksional maqsadida namoyon bo‘ladi: mazkur nafaqa turi yo‘qotilgan daromadni qisman qoplash va oila a’zolarining turmush darajasini muayyan darajada ta’minlash vazifasini bajaradi. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarni davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonuniga muvofiq, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi mehnat pensiyalari tizimiga kiruvchi mustaqil pensiya turi sifatida e’tirof etiladi. Ushbu pensiyaning asosiy huquqiy xususiyatlaridan biri shundaki, u nafaqat vafot etgan shaxsning o‘zi amalga oshirgan mehnat faoliyatiga, balki uning pensiya stajiga va oilaning mehnatga layoqatsiz a’zolarining tegishli toifaga mansubligiga ham bog‘liq holda belgilanadi [1].

Qiyosiy huquqshunoslik nuqtai nazaridan qaraganda, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi turli davlatlar qonunchiligida turlicha tartibga solinadi. Xususan, MDH davlatlarining aksariyatida, jumladan Qozog‘iston, Rossiya va

Belarus Respublikalarida ushbu pensiya turi ham mehnat pensiyalari qatorida, ham ijtimoiy pensiya tarzida tayinlanishi mumkin. O‘zbekiston qonunchiligi ham shu yo‘nalishda rivojlanmoqda, biroq bir qator farqli xususiyatlar mavjud bo‘lib, ular milliy huquqiy an’analar va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan bog‘liq.

2. Pensiya tayinlash shartlari va huquqqa ega bo‘luvchi shaxslar doirasi

Amaldagi qonunchilikka ko‘ra, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasiga quyidagi shartlar mavjud bo‘lganda haq qozoniladi: birinchidan, boquvchining vafot etganligi yoki sud tomonidan bedarak yo‘qolgan deb e’lon qilinganligi; ikkinchidan, pensiya olishga murojaat etuvchi shaxsning vafot etgan boquvchining oila a’zosi hisoblanishi; uchinchidan, ushbu oila a’zosining mehnatga layoqatsizligi. Qonun boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasini olish huquqiga ega bo‘luvchi shaxslarning qat’iy belgilangan toifalarini nazarda tutadi: 18 yoshga to‘lmagan bolalar (o‘qiydigan bo‘lsa — 23 yoshgacha), ota-ona, turmush o‘rtog‘i, buvilar, bobolar, aka-ukalar va opa-singillar. Shunday bo‘lsa-da, amaliyotda ushbu toifalar doirasi va ularning aniqlanishi ko‘pincha munozarali masalalarga olib keladi [2].

Boquvchi sifatida tan olinish masalasi ham alohida e’tiborni talab etadi. Qonunda «boquvchi» tushunchasi batafsil ochib berilmagan bo‘lib, bu amaliyotda turlicha talqinlarga zamin yaratadi. Xususan, sud amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatadiki, boquvchining mehnat qobiliyati va daromadiga oid talablar, shuningdek, oila a’zolarining moddiy ta’minotiga hissa qo‘shish darajasi masalasida bir xil yondashuv shakllanmagan. Bu esa fuqarolarning pensiya huquqlarini amalga oshirishda huquqiy noaniqlik va notengsizliklarga sabab bo‘lmoqda.

3. Pensiya miqdorini aniqlash va tayinlash tartibi

Boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasining miqdori vafot etgan boquvchining mehnat staji, hisoblangan pensiya kapitali va oilada pensiya olishga huquqli bo‘lgan mehnatga layoqatsiz a’zolar soni asosida belgilanadi. Amaldagi hisoblash metodologiyasiga ko‘ra, pensiya miqdori vafot etgan shaxsga to‘lanadigan bo‘lgan yoki to‘lanayotgan pensiyaning ma’lum ulushi sifatida aniqlanadi. Bir necha mehnatga layoqatsiz oila a’zolari mavjud bo‘lganida esa ushbu pensiya ulush usulida bo‘lib beriladi. Shuningdek, belgilangan minimal pensiya miqdoridan past bo‘lmasligi ta’minlanadi.

Pensiya tayinlash tartibi hujjatlar to‘plami topshirishdan boshlanib, Pensiya jamg‘armasi organlari tomonidan ko‘rib chiqiladi va belgilangan muddatda qaror qabul qilinadi. Amaliyotda fuqarolar ko‘pincha hujjatlarni to‘ldirish, me’yoriy bazaning murakkabligi, tegishli organlar o‘rtasidagi ma’lumot almashuvning samarasizligi va ariza berish tartiblari haqida yetarli axborotga ega emasligi kabi muammolarga duch kelishadi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun raqamli texnologiyalar asosida xizmatlarni takomillashtirish va fuqarolar savodxonligini oshirish talab etiladi.

XULOSA

Yuqoridagilarni umumlashtirib, shuni ta’kidlash lozimki, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasini tayinlash instituti O‘zbekiston Respublikasi pensiya qonunchiligining muhim bo‘g‘ini bo‘lib, uni takomillashtirish ijtimoiy adolat va fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish tamoyillarini kuchaytirish uchun zarurdir. Qonunchilikdagi bo‘shliqlarni bartaraf etish, «boquvchi» tushunchasini aniqroq me’yoriy jihatdan belgilash, hujjatlar ro‘yxatini soddalashtirish va fuqarolarni tegishli huquqlar haqida xabardor qilishni yaxshilash asosiy tavsiyalar sifatida ilgari suriladi. Bu chora-tadbirlar mazkur pensiya turidan foydalanuvchilarning huquqlarini yanada to‘liq amalga oshirishga hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ismoilov Sh. Raqobatlashmaslik haqida kelishuv // Yuridik fanlar axborotnomasi, 2023. №2. – B. 11–12.

2. Exsonov M. Ilmiy maqola yozishning nazariy asoslari // Ta’lim va fan jurnali. №3. – B. 28.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarni davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonuni. – T.: Adolat, 2021.

4. Toshmatov A. Ijtimoiy ta’minot huquqi. Darslik. – T.: TDYuI, 2022. – 320 b.

5. Qodirov B. Pensiya ta’minotini takomillashtirish masalalari // O‘zbekiston huquqi jurnali. 2022. №4. – B. 44–49.